УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ. ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

УДК 37.07

Світлана ВОЛЬЯНСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
проректор із науково-методичної роботи
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Алла ОСТАПЕНКО,
завідувач Центру громадянського виховання
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ КЕРІВНИКА ЯК ФАКТОР УСПІШНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті обґрунтовано актуальність питання професійної рефлексії керівника закладу освіти як фактора, що впливає на успішний розвиток закладу в умовах технологізації суспільства та сучасного змісту технологічної освіти учнівської молоді.

Ключові слова: *професійна рефлексія, технологічна освіта, технологізація суспільства, розвиток закладу освіти.*

В статье обосновывают актуальность вопроса профессиональной рефлексии руководителя учреждения образования как фактора, влияющего на успешное развитие учреждения в условиях технологизации общества и современного содержания технологического образования ученической молодежи.

Ключевые слова: *профессиональная рефлексия, технологическое образование, технологизация общества, развитие учреждения образования.*

The authors justify the importance of studying the issue of the principals' professional reflection as the factor affecting successful school development under the conditions of society technologisation and modern content for technology education.

Key words: *professional reflection, technology education, society technologisation, school development.*

Постановка проблеми. Розвиток суспільства на початку XXI століття відзначається суттєвими змінами в усіх сферах цивілізації: насиченість інформаційного простору, розвиток техніки та технологічного знання. Науково-технічний і соціальний прогрес впливає на зміст діяльності людини, швидко й кардинально змінює умови праці. Це, з одного боку, призводить до загострення кризових явищ у взаємовід носинах людини і навколишнього світу, а з іншого – до нових можливостей суспільного й особистісного розвитку. Інтеграція України у світовий освітній простір передбачає постійне вдосконалення системи освіти, підвищення її якості, висуває високі вимоги до рівня професіоналізму керівних і педагогічних кадрів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях вивчаються досягнення, здійснені у XX столітті, відбувається їх критична оцінка (Н. Бордовська, І. Войтова, О. Коберник, С. Вітвицька, І. Руснак) [2; 4, с. 523-526; 6, с. 273-280; 9]. У соціальних і економічних сферах суспільства відбувається пошук нових шляхів розвитку, виробляється стратегія суспільного прогресу. Так, Т. Бутківською, В. Кременем, Л. Крившенко, Е. Шматковим досліджено сучасну соціокультурну ситуацію в Україні. Поняття рефлексії та її сутності, а також соціально-психологічне та філософське обґрунтування окреслено в роботах В. Колеватова, А. Огурцова, А. Хуторського, Г. Щедровицького та інших авторів. Проблеми діагностики рефлексії охарактеризовано О. Анісімовим, В. Козловим, Д. Крамбом, А. Лазукіним, Н. Калініним, Г. Мануйловим, М. Фетіскіним.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, професійна рефлексія керівника та її роль в успішному розвитку закладу освіти в умовах технологізації суспільства залишається недостатньо дослідженою й потребує додаткового обґрунтування.

Метою статті є дослідження змісту професійної рефлексії керівника як фактора успішного розвитку закладу освіти в умовах технологізації суспільства.

© Вольянська С., Остапенко А., 2018

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні науковці відзначають, що сучасна соціокультурна ситуація в країні характеризується такими основними ознаками:

- глобалізацією, зростаючою цілісністю і взаємозалежністю держав і регіонів;
- новими технологіями, високою мобільністю виробничих і соціальних систем в усіх сферах практичної діяльності;
- інтеграцією та пріоритетом загальнолюдських цінностей у соціальних перетвореннях;
- гуманізацією, демократизацією процесів, що відбуваються в суспільстві [3, с. 33-39; 7, с. 11-17; 13, с. 50-54].

Представлені вище ознаки сучасного суспільства, утвердження нових ідеалів людської діяльності, сучасне розуміння перспектив розвитку особистості вимагають нових зразків і норм людської поведінки. У цих умовах саме школа покликана орієнтувати учнів на відповідні правила поведінки, опанування певних умінь, набуття проектно-технологічної компетентності, сприяти їх застосуванню в реальному житті. Система освіти ставить завдання виховання вільної, творчої, культурної, освіченої й активної особистості.

Сьогодні на розвиток освіти, з огляду на виклики суспільства, впливають:

- утвердження особистісно зорієнтованої педагогічної системи, реалізація принципу дитиноцентризму в освітньому процесі;
- заміна авторитарної педагогіки педагогікою толерантності, суб'єктно-об'єктних відносин між учителем і учнем (вихователем і вихованцем) – суб'єктно-суб'єктними;
- підвищення якості технологічної освіти.

Важливою складовою життєдіяльності людини є праця – ефективний засіб її самовираження й самоствердження, а однією з умов становлення, формування та розвитку особистості – трудове навчання (технології) та професійне самовизначення. У розв'язанні цих проблем особлива роль належить освітній галузі «Технології». Її мета полягає у створенні оптимальних умов для розвитку особистості завдяки участі в різних видах навчальної та трудової діяльності, підготовці учнів до сучасного високотехнологічного виробництва, формування в них проектно-технологічної компетентності.

Технологічна освіта сприяє вирішенню комплексу завдань, спрямованих на підготовку учнівської молоді до професійної діяльності та формування ціннісного ставлення до праці.

Теоретико-методологічні передумови технологічної освіти закладено в працях М. Корця, О. Коберника, В. Сидоренка, А. Терещука, Г. Терещука, Д. Тхоржевського та ін. Дослідники визначають технологію як галузь знань, методів, засобів, що використовуються для оптимального перетворення та застосування матеріалів, енергії й інформації за певною послідовністю та користю для людини, суспільства, навколишнього середовища.

У зарубіжній практиці визначення цілей і змісту технологічної освіти співпадають із вітчизняними. Так, Міжнародна асоціація технологічної освіти наголошує, що вона «є всебічною, заснованою на діяльності освітньої програми, пов'язаною з використанням і розвитком технічних засобів і систем, із ресурсами, продуктами, персоналом, соціальними й культурними наслідками діяльності» [14].

Сучасні освітні стандарти вимагають від особистості на основі вільного вибору наявних для вивчення технологій та способів праці засвоїти загальні підходи до організації практичної предметно-перетворювальної діяльності, побудованої на засадах проектно-технологічного підходу. О. Коберник вважає, що провідною місією технологічної освіти є забезпечення цілісного фізичного, інтелектуального, соціального й духовного розвитку особистості школяра, формування його технологічної культури, виховання внутрішньої потреби й позитивного ставлення до праці, підготовка до успішної творчої предметно-перетворювальної діяльності та професійного самовизначення.

Головна мета технологічної освіти – формування технічно, технологічно та комп'ютерно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної природовідповідної предметно-перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства та сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури учнів, забезпечення умов для їх професійного самовизначення, вироблення в них навичок творчої діяльності, виховання культури праці, здійснення допрофесійної та професійної підготовки за їхнім бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей [5].

Мета технологічної освіти досягається через вирішення освітніх завдань, а саме:

- політехнічний розвиток учнів, їх знайомство з основами техніки, сучасними перспективними технологіями перетворення матеріалів, енергії й інформації з урахуванням економічних, екологічних і підприємницьких знань, соціальних наслідків використання технологій;
- творчий і естетичний розвиток учнів;
- оволодіння учнями загальнотрудовими вміннями й навичками, зокрема культури праці, людських відносин і безконфліктного спілкування, що вкрай необхідні для життя в колективі й сім'ї;
- забезпечення учням можливості самопізнання, вивчення світу професій, набуття практичного досвіду професійної діяльності з метою обґрунтованого професійного самовизначення;
- виховання ціннісного ставлення до праці, колективізму, людяності та милосердя, обов'язковості, чесності, відповідальності й порядності, культури поведінки, бережливого ставлення до природи й природних ресурсів;
- оволодіння основними поняттями ринкової економіки, менеджменту й маркетингу, вміннями застосовувати їх на практиці під час реалізації власної продукції й послуг.

Вирішення цих завдань у процесі засвоєння змісту освітньої галузі «Технології» забезпечить учням уміння:

- свідомо і творчо обирати оптимальні способи перетворювальної діяльності з різних альтернативних підходів з урахуванням її наслідків для природи й суспільства;
- мислити системно, комплексно;
- самостійно виявляти потреби в інформаційному забезпеченні діяльності;
- безперервно оволодівати новими знаннями та застосовувати їх як засоби предметно-перетворювальної діяльності [8].

Основними стратегічними напрямами розвитку технологічної освіти є:

- розробка наукових основ неперервної технологічної освіти на засадах здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки і практики;
- виховання поколінь із новою технологічною культурою та мисленням;
- поступове поетапне реформування змісту технологічної освіти;
- зміцнення матеріально-технічної бази;
- підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів;
- розвиток міжнародних зв'язків у галузі технологічної освіти, методики трудового навчання [8].

Отже, розвиток технологічної освіти забезпечується комплексним розв'язанням питань, пов'язаних із метою, завданнями, змістом, науково-методичним, фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням освітнього процесу, що вимагає: постійного вдосконалення Державних стандартів освітньої галузі «Технології», навчальних програм усіх рівнів і напрямів; підвищення кваліфікації вчителів з урахуванням нових підходів, систем, технологій, методів тощо; видання якісної навчальної та науково-методичної літератури.

Соціокультурні зміни в суспільстві, запровадження у виробництво сучасної техніки та передових технологій, становлення ринкових відносин і нових форм господарювання, зміна вимог до змісту й характеру праці спричинили необхідність розробки нових підходів до технологічної освіти учнівської молоді, а відповідно, і вдосконалення професійної компетентності педагога, управління закладом освіти з метою забезпечення якості освіти.

Умовою успішного розвитку освітньої галузі є врахування сучасних реалій, планування роботи закладу освіти, спрямоване на його розвиток. Успішний розвиток відбувається за умови об'єктивної самооцінки й оцінки діяльності школи з метою своєчасної корекції змісту освіти та форм діяльності.

В умовах конкуренції переваги має та організація, в якій система управління ефективно розв'язує всі проблеми, що виникають у процесах взаємодії, комунікації та організації управлінської діяльності, а це зумовлюється розвитком і реалізацією рефлексивної діяльності в управлінні.

Рефлексивна діяльність – одна з найскладніших категорій психології управління. У науковій літературі є декілька визначень поняття «рефлексія»: усвідомлення суб'єктом засобів і основ діяльності, їхньої зміни; вихід у зовнішню позицію одного суб'єкта діяльності стосовно діяльності іншого суб'єкта; процес відображення однією людиною «внутрішнього світу» іншої людини; самоаналіз; осмислення людиною закономірностей, механізмів власної діяльності та існування. Серед багатьох визначень рефлексії, з точки зору дослідження професійної рефлексії працівників закладів освіти (зокрема й керівників), класичним вважається визначення А. Хуторського, згідно з яким рефлексія – це миследіяльність, чуттєве переживання, тобто процес усвідомлення суб'єктом освіти своєї діяльності [12].

Теоретичний аналіз змісту дефініції «рефлексія», запропонованої К. Вазиною, В. Колеватовим, А. Огурцовим, П. Щедровицьким, дав змогу виокремити такі види рефлексії, як: ретроспективний, ситуативний, випереджаючий. Стосовно професійного розвитку керівника закладу освіти це означає, що рефлексія керівником чи педагогічним працівником власного професійного розвитку виступає в ретроспективному вигляді як аналіз уже пройденого шляху, в ситуативному – як розуміння свого справжнього становища, а у випереджаючому – як розгляд можливостей подальшого професійного зростання та розвитку закладу освіти.

Поняття «рефлексія» включає методологічну (категорія свідомості) та методичну (процедури самоспостереження й саморегуляції) складові. Методологічна складова професійної рефлексії керівника закладу освіти розглядається, зважаючи на те, що домінуючими складовими педагогічної рефлексії є розвиток і саморозвиток. Механізм педагогічної рефлексії водночас є умовою для розвитку і саморозвитку керівника та педагогів.

Сутність розвитку в педагогічному процесі представлено як послідовні зміни якісних характеристик учасників освітнього процесу: змінну динаміку стану діяльності, мотивів діяльності, емоцій і почуттів, знань, умінь, якостей особистості та ін. [10, с. 315-320].

Рефлексивний компонент професійної діяльності керівника закладу освіти передбачає вміння аналізувати рівень власної компетентності, виокремлювати досягнення та прогалини (у порівнянні з іншими колегами чи власним попереднім досвідом), оцінювати свій професійний управлінський досвід, узагальнювати отримані результати. У цьому розумінні особистісна рефлексія керівника є не лише підсумком певної діяльності, а й початком нового, стимулом до майбутнього розвитку, визначення стратегії розвитку закладу освіти.

Основна функція рефлексії полягає в забезпеченні повнішого усвідомлення людиною виконуваної нею діяльності в її окремих елементах і як єдиного цілого. Результати рефлексії дозволяють точніше оцінювати свою поведінку й ухвалювати правильні рішення. Термін «рефлексивне управління» [5] розглядається як невід'ємна характеристика міжособистісного спілкування. Системна рефлексія – переосмислення й перебудова свого старого індивідуального досвіду самокерованого розвитку, можливостей свого внутрішнього та зовнішнього середовища. Процеси рефлексивної діяльності є провідними в ході реалізації будь-яких основних управлінських функцій. Їх ефективність визначається точністю довільного контролю за ними, що вимагає насамперед використання саме процесів рефлексій. У зв'язку з цим керівникові необхідні навики сприйняття стану людини, її особистих характеристик, мотиваційної спрямованості, інтересів, типових форм поведінки в різних ситуаціях. Крім того, відомо, що з більшим бажанням людина виконує те, на що зважилася самостійно. Саме тому основне завдання керівника закладу освіти – поставити перед учителями мету таким чином, щоб вона сприймалася ними як його власна.

Рефлексивна діяльність в управлінні виступає як механізм самокорекції та необхідна складова будь-якого професіоналізму, особливо управлінського. Вона сприяє організації самопізнання людиною своїх здібностей та своєї поведінки. Професійна управлінська свідомість і самосвідомість ґрунтуються на основі рефлексії, створення знання про себе як джерела дії, що породжує образи, оцінки, дії у створенні управлінського рішення, в управлінській діяльності, спілкуванні, комунікації та мисленні.

Таким чином, все викладене вище дозволяє зрозуміти значну роль процесів рефлексії в управлінській діяльності. Розвиненість рефлексивної діяльності в управлінні, опанування її культурно значущої форми є головною умовою досягнення управлінської майстерності, майстерності розробки й ухвалення управлінського рішення.

Висновки. Питання професійної рефлексії керівника закладу освіти в умовах технологізації суспільства має різноплановий характер і є достатньо актуальним для дослідження в сучасних умовах розвитку освіти та суспільства. Теоретичний аналіз дозволяє розглядати професійну рефлексію керівника школи як здатність до управління процесами розвитку закладу, планування його діяльності з урахуванням викликів сьогодення, зокрема вирішення завдань технологічної освіти сучасної учнівської молоді.

Перспективним, на наш погляд, є дослідження якості технологічної освіти та однієї з умов її підвищення – професійної рефлексії керівника закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоконний С. П. Організація керівництва педагогічною практикою – важлива умова формування рефлексивних умінь майбутнього вчителя / С. П. Білоконний // Вісник Черкаського національного університету : зб. наук. статей. – Черкаси, 2008. – № 142. – С. 5–8.
2. Бордовская Н. В. Педагогика : учеб. пособ. для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2011. – 236 с.
3. Бутківська Т. В. Цінності в контексті соціокультурної освіти / Т. В. Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 3. – С. 33–39.
4. Войтова І. Ю. Специфіка магістерської підготовки в педагогічному ВНЗ / І. Ю. Войтова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 30. – С. 523–526.
5. Давыденко Т. М. Рефлексивное управление школой: теория и практика / Т. М. Давыденко. – Москва=Белгород, 1995. – 251 с.
6. Коберник О. М. Концептуальні засади технологічної освіти учнівської молоді в Україні / О. М. Коберник // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : СПД Жовтий, 2010. – Ч. 2. – С. 273–280.
7. Кремень В. Г. Національна освіта як соціокультурне явище / В. Г. Кремень // Учитель. – 1999. – № 11–12. – С. 11–17.
8. Кругликов Г. И. Методика преподавания технологии с практикумом : учеб. пособие для студ. высш. пед. учебн. заведений / Г. И. Кругликов. – М. : ИЦ «Академия», 2002. – С. 232.
9. Руснак І. С. Педагогіка і психологія вищої школи : навч.-метод. посіб. / І. С. Руснак, М. Г. Іванчук ; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2008. – 176 с.
10. Сас Н. Характеристика професійної рефлексії викладача ВНЗ / Н. Сас // Витоки педагогічної майстерності. – 2016. – Вип. 18. – С. 315–320.
11. Спірін Л. Ф. Формування професійно-педагогічних умінь учителя-вихователя / Л. Ф. Спірін // Педагогічна творчість і майстерність : хрестоматія / уклад. Н. В. Гузій. – К. : ІЗМН, 2000. – С. 107–111.
12. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
13. Шматков Е. В. Використання моделювання при навчанні учнів професійно-технічних навчальних закладів робітничим професіям / Е. В. Шматков, Д. І. Шматков // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2009. – № 2. – С. 50–54.
14. Espenbeck J. Die kompetenzbiographie Strategien der Kompetenzentwicklung-durch selbstorganisiertes Lernen und multimediale Kommunication. Waxmann Minister / J. Espenbeck, V. Heyse. – N. Y. ; München ; Berlin, 1999.

Дата надходження до редакції: 17.10.2018 р.

УДК 371

Олег ЖЕЛЮК,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Рівненського природничо-математичного ліцею «Елітар»,
заслужений учитель України

РЕСУРСИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У статті розглянуто основні завдання та підходи до впровадження ресурсів інформаційного простору і навчального контенту в діяльність закладу освіти. Наведено приклад використання елементів ІТ-технологій для ефективного забезпечення потреб освітньої діяльності.

Ключові слова: *інформаційний простір, інформаційні технології, інтернет-технології, мережа, особистість, учень, навчальний процес.*

В статье рассмотрены основные задачи и подходы внедрения ресурсов информационного пространства и учебного контента в деятельность учебного заведения. Продемонстрированы примеры использования элементов ИТ-технологий для эффективного обеспечения потребностей образовательной деятельности.

Ключевые слова: *информационное пространство, информационные технологии, интернет-технологии, сеть, личность, учащийся, учебный процесс.*

© Желюк О., 2018